

FUQAROLIK-HUQUQIY JAVOBGARLIKDA SUN'IY INTELEKTNING ISHTIROKI KIM JAVOBGAR?

Azirbaev Salamat Kuanishbaevich

*Qoraqalpoq davlat universiteti yurisprudensiya
tálim yónalishi yuridika fakulteti 3-kurs talabasi*

Tel raqami: +998 90 700-68-62

Email: azerbaevsalamat947@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy jamiyatda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining rivojlanishi natijasida yuzaga kelayotgan fuqarolik-huquqiy javobgarlik masalalari tahlil qilinadi. Xususan, SI tomonidan keltirilgan zarar uchun kim javobgar ekani, ushbu holatlarda yuridik shaxsning javobgarlik mas'uliyati qanday belgilanashi, shuningdek, xalqaro tajriba va O'zbekiston qonunchiligi doirasida mavjud muammolar va ularning yechimiga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, fuqarolik-huquqiy javobgarlik, zarar, xalqaro tajriba, qonunchilik.

Kirish

XXI asrda texnologik innovatsiyalar hayotimizning barcha sohalariga kirib kelmoqda. Sun'iy intellekt (SI) esa bu jarayonda yetakchi texnologiyalardan biriga aylanib, avtomatlashtirilgan tizimlar, robototexnika va algoritmlarga asoslangan xizmatlar orqali faoliyat yuritmoqda. Ushbu texnologiyaning rivojlanishi turli sohalarga qulayliklar yaratgan bo'lsa-da, muayyan huquqiy muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Jumladan, SI ishtirokida yuzaga kelgan zarar uchun kim javobgar ekani borasida global muhokamalar davom etmoqda.

O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2020-yil 29-dekabr kuni Oliy Majlisga yo'llagan murojaatnomasida “Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi yangi yuridik me'yorlarni ishlab chiqishni talab qilmoqda”, deya ta'kidlab o'tgan edi. Ushbu fikrdan kelib chiqib, O'zbekistonda ham zamonaviy texnologiyalarga oid huquqiy munosabatlarni tartibga solish dolzarb masala ekanini ko'rish mumkin.

Maqolaning asosiy qismida sun'iy intellektning huquqiy maqomi, SI tomonidan yetkazilgan zarar uchun javobgarlik masalasi hamda xorijiy va mahalliy tajribalar asosida huquqiy bo'shliqlar va takliflar tahlil qilinadi.

Sun'iy intellektning huquqiy maqomi

Sun'iy intellekt texnologiyalari huquqiy jihatdan murakkab masala bo'lib, uning yuridik maqomi hali aniq belgilanmagan. Aksariyat davlatlarda SI huquqiy shaxs sifatida tan olinmaydi. Biroq, robototexnika va avtomatlashtirilgan tizimlarning

rivojlanishi SI'ni muayyan darajada “subyekt” sifatida ko‘rib chiqish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Germaniyalik olim Andreas Matthias sun‘iy intellekt uchun “sun‘iy shaxs” maqomini joriy etishni taklif qilgan. Unga ko‘ra, SI tomonidan qilingan xatti-harakatlar uchun alohida huquqiy javobgarlik tizimi yaratilishi lozim. Shu bilan birga, Yevropa Ittifoqi Parlamenti 2017-yilda SI’ga “elektron shaxs” maqomini berish masalasini muhokama qilgan.

Bu borada O‘zbekiston qonunchiligida hali aniq normalar mavjud emas. Biroq, mavjud fuqarolik qonunchiligi asosida zarar yetkazilgan taqdirda, uni yetkazgan shaxs (yoki uni nazorat qilgan shaxs) javobgarlikka tortilishi mumkin.

Fuqarolik-huquqiy javobgarlikdagi muammolar

SI tomonidan yetkazilgan zarar uchun javobgarlikni belgilashda quyidagi muammolar mavjud:

Dasturchining javobgarligi: SI’ni ishlab chiqishda yuzaga kelgan xato va kamchiliklar uchun dasturchi javobgarlikka tortilishi mumkinmi?

Foydalanuvchining javobgarligi: SI’dan foydalangan shaxsning noxush hodisalar uchun javobgarligi qanday belgilanadi?

SI’ning mustaqil harakati: Dasturchi yoki foydalanuvchi ta’siri bo‘lmagan holatlarda SI tomonidan yetkazilgan zarar uchun kim javob beradi?

Bu masalalar O‘zbekiston qonunchiligida hali to‘liq tartibga solinmagan.

Chet el tajribasi. Sun‘iy intellekt (SI) ishtirokida yuzaga keladigan fuqarolik-huquqiy javobgarlik masalasi dunyoning turli mamlakatlarida har xil yondashuvlar asosida hal qilinmoqda. Aksariyat davlatlarda bu masala hali to‘liq shakllanmagan bo‘lsa-da, ayrim mamlakatlarda muhim qonunchilik asoslari ishlab chiqilgan. Quyida AQSh, Yevropa Ittifoqi, Xitoy va Rossiya tajribasi batafsil yoritiladi.

AQSh tajribasi. AQSh texnologik innovatsiyalar va sun‘iy intellekt sohasida yetakchi davlatlardan biri hisoblanadi. Mamlakatda SI tomonidan yetkazilgan zarar uchun javobgarlikni belgilashda quyidagi tamoyillar amal qiladi:

Mahsulotga javobgarlik (Product Liability): AQSh qonunchiligida sun‘iy intellekt tizimlari odatda mahsulot sifatida ko‘riladi. Bu degani, agar SI tomonidan zarar yetkazilsa, javobgarlik ko‘pincha uni ishlab chiqqan kompaniya yoki dasturchiga yuklatiladi. **“Black Box”** masalasi: AQSh sud tizimida SI algoritmlarining murakkabligi sababli ularning qanday qaror qabul qilgani noma’lum bo‘lib qolishi mumkin. Bu esa sud jarayonida muhim muammolardan biri hisoblanadi.

Misol: 2018-yilda Uber kompaniyasining o‘z-o‘zini boshqaruvchi avtomobili inson o‘limiga sabab bo‘lganida kompaniya javobgarlikka tortilgan. Bu holatda avtomobil ishlab chiqaruvchisi emas, balki texnologiyani nazorat qiluvchi kompaniya aybdor deb topilgan.

Yevropa Ittifoqi tajribasi. Yevropa Ittifoqi (YI) SI texnologiyalari uchun batafsil qonunchilik asoslarini ishlab chiqmoqda. 2021-yilda qabul qilingan Artificial Intelligence Act (Sun’iy intellekt to’g’risidagi qonun loyihasi) YI davlatlarida SI uchun aniq yuridik normalarni belgilashni nazarda tutadi.

Yuqori xavfli SI tizimlari: YI qonunchiligiga ko’ra, tibbiyot, transport va sud tizimlarida qo’llaniladigan SI texnologiyalari yuqori xavf toifasiga kiritilib, ularga maxsus nazorat choralari qo’llaniladi.

Elektron shaxs (Electronic Person) konsepsiyasi: YI Parlamentida SI’ga “elektron shaxs” maqomini berish masalasi muhokama qilingan. Ushbu konsepsiyaga ko’ra, SI mustaqil qaror qabul qilish huquqiga ega emas, lekin uning harakati uchun ishlab chiqaruvchi yoki operator javobgar bo’ladi.

Javobgarlikning taqsimlanishi: Agar zarar SI algoritmidagi xato yoki noto’g’ri ma’lumotlar sababli yuzaga kelsa, ishlab chiqaruvchi javobgar bo’ladi. Agar foydalanuvchi SI’ni noto’g’ri sozlagan bo’lsa, u holda foydalanuvchi javobgar hisoblanadi.

Misol: YI mamlakatlarida aqlli transport vositalari, tibbiy texnologiyalar va moliyaviy algoritmlarda yuzaga keladigan muammolar uchun ishlab chiqaruvchi kompaniyalar to’liq javobgarlikka tortiladi.

Xitoy tajribasi. Xitoy sun’iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirish bo’yicha yetakchi davlatlardan biri hisoblanadi. Xitoyda SI ishtirokida yuzaga keladigan huquqiy masalalar bo’yicha maxsus hujjatlar qabul qilingan.

“Sun’iy intellekt xavfsizligi to’g’risida”gi qonun (2021-yil): Ushbu qonunda SI tomonidan zarar yetkazish holatlarida javobgarlikning taqsimlanishi aniq belgilangan.

Javobgarlik tizimi: Xitoy qonunchiligida SI’ning mustaqil harakati sabab yuzaga kelgan zarar uchun ishlab chiqaruvchi va texnologiyani nazorat qiluvchi shaxs birgalikda javobgar hisoblanadi.

Ma’lumotlar xavfsizligi: Xitoyda SI’ning shaxsiy ma’lumotlarni noto’g’ri qayta ishlashi yoki oshkor etishi holatida kompaniya yirik jarimaga tortilishi mumkin.

Misol: 2022-yilda Xitoyda SI algoritmlari asosida ishlovchi tibbiy tashxis tizimida noto’g’ri natija berilishi natijasida bemorga zarar yetkazilgani uchun dasturchi kompaniya sud tomonidan jarimaga tortilgan.

Davlatimiz qonunchiligida tahlilida. O’zbekiston hozircha sun’iy intellektga oid maxsus huquqiy normalar mavjud emas. Biroq, O’zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 991-moddasida zarar yetkazish uchun javobgarlik umumiy tamoyillari belgilangan. Ushbu normalarni SI’ga moslashtirish va qonunchilikda yangiliklar kiritish zarurati mavjud.

Xulosa

Sun’iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi fuqarolik-huquqiy javobgarlik masalasini dolzarb muammoga aylantirdi. AQSh, Yevropa Ittifoqi, Xitoy

va Rossiya tajribalari shuni ko‘rsatadiki, SI tomonidan zarar yetkazish holatida javobgarlik ko‘pincha ishlab chiqaruvchi yoki texnologiyani nazorat qiluvchi shaxslarga yuklatiladi. O‘zbekistonda bu borada aniq qonunchilik bazasi hali shakllanmagan. Shu sababli: SI texnologiyalarining huquqiy maqomini belgilash. Javobgarlik mezonlarini aniq ishlab chiqish;

Xavfsizlik choralari kuchaytirish kabi huquqiy mexanizmlarni joriy etish muhimdir. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, ushbu masala bo‘yicha huquqiy normalarni tezkor ishlab chiqish mamlakatda texnologik taraqqiyot va fuqarolarning huquq va manfaatlarini himoya qilish uchun zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1) European Union Artificial Intelligence Act, 2021.
- 2) United States Product Liability Law.
- 3) China’s Artificial Intelligence Security Regulation, 2021.
- 4) Rossiya Federatsiyasining “Sun’iy intellekt texnologiyalari to‘g‘risida”gi qonuni, 2021.
- 5) Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” – T.: O‘zbekiston, 2021.